

Pharmacia-JTPA
32 (1), 23-35, 1992

İÇ ANADOLU BÖLGESİ'NDE KULLANILAN HALK İLAÇLARININ MÜCERREBNAME'DEKİ BENZER İLAÇLAR İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Sevgi ŞAR (*)

Kenan SÜVEREN(**)

ÖZET

Bu çalışmada, 15. yüzyılda yazılmış Mücerrebname'deki ilaç formülasyonları ile günümüz İç Anadolu Bölgesi'nde kullanılmakta olan halk ilaçlarının formülasyonları karşılaştırılarak tek tek incelenmiştir. Ayrıca aynı amaçla kullanılan drogların bugünkü literatürde kayıtlı etkilerine uygunluk gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Mücerrebname'de adı geçen drogların 75 tanesi İç Anadolu Bölgesi'nde halk arasında halen kullanılmaktadır. Bu droglardan 47 tanesi aynı hastalıkların tedavisinde, 19 tanesi ise farklı amaçla, 9 tanesinin ise ilaç hazırlamada yardımcı madde olarak kullanıldığı saptanmıştır.

COMPARISON OF FOLK REMEDIES THAT ARE USED IN CENTRAL ANATOLIA REGION WITH THE SIMILAR ONES GIVEN IN MÜCERREBNAME

SUMMARY

In this study, the recipes written in Mücerrebname that was written in 15 th century and the recipes that are still being used in central Anatolia region are compared in details. In addition, the drugs that are used in the same purpose are compared with their recorded effect in today's literature and it was determined whether those are suitable to today's literature or not.

75 of drugs that are given in Mücerrebname are still used in Central Anatolia Region. It determined that 47 of these are used for the treatment of same illness, 19 are used for a different purpose and 9 of them are used as additives in the drug making process.

Key words: Mücerrebname, Central Anatolia Region, Folk Remedies, Drugs, Comparison.

*) Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık Tarihi ve İşletmeciliği Bilim Dalı, Tandoğan- Ankara

**) Gülhane Askeri Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Etlik- Ankara

GİRİŞ

15. yüzyılda Amasyalı hekim Şerefeddin Sabuncuoğlu (787 H/1385 M) tarafından yazılmış olan Mücerrebnâme'de hayvanlar ve insanlar üzerinde denenerek geliştirilmiş ilaç formülleri yer almaktadır. Bu ilaç formülleri kullanım yerlerine göre sınıflandırılmış, etkinlikleri, hazırlanışı ve dozajı belirtilmiştir (1,2).

Daha sonraki yıllarda da tıba kaynak teşkil etmesinden dolayı eser, değişik zamanlarda birkaç kez kopya edilmiştir (3).

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Mücerrebnâme'den başka, devrinin en güzel yapıtları olan Akrabadin ve Cerrahiye tû'l Haniye adlı 2 eseri daha bilinmektedir (3). 33 bölümden oluşan Akrabadin, tercüme bir eser olup ilaç formüllerinden bahsetmektedir (4). Tıp dünyasına büyük bir yenilik getiren Cerrahiye tû'l Haniye ise resimli cerrahi müdahale tekniklerini içermektedir (5, 6, 7).

Bilindiği gibi halk hekimliği yüzyıllardır ülkemizde özellikle Anadolu'da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Anadolu, çok eski devirlerden beri çeşitli uygarlıkların kurulduğu ve bu nedenle gerçek bir kültür hazinesi olan bir toprak parçasıdır. Bu hazinenin esasını teşkil eden folklorun bir bölümünü de halk hekimliği ve halk ilaçları oluşturmaktadır (8).

Halkın olanakları bulunmadığı zaman veya başka nedenlerle hekime başvuramayınca veya başvurmak istemeyince, hastalıklarını teşhis ve tedavi amacıyla ya da hastalıklardan korunma amacıyla uyguladığı yöntem ve işlemlerin tümüne "Halk Hekimliği" denir (9, 10).

Halk hekimliğinde tedavi-ilaç kavramı şu şekilde sınıflandırılmaktadır (11).

1. Tümüyle büyü niteliği taşıyan korunma ve tedavi araç ve yöntemleri,
  - a- Yatırlar
  - b- Ocaklar
  - c- Üfürük-efsun
  - d- Uğurlu yerler-Uğurlu kişiler
2. Hem büyü hem de gerçekçi nitelik taşıyan korunma ve tedavi araç ve yöntemleri,

3. Tümüyle gerçekçi nitelik taşıyan korunma ve tedavi araç ve yöntemleri,
3. grupta belirtilen araç ve yöntemler, halk ilaçları kavramıyla eş anlamlıdır.

MATERYAL VE YÖNTEMLER

Çalışmanın materyalinin bir kısmını Amasyalı Şerefeddin Sabun-
şlu'nun Mücerrebname adlı eserinde bahsettiği 600 yıl önceki has-
clara karşı kullanılan ilaçlardaki droglar teşkil etmektedir (1, 2).

Çalışmanın diğer materyalini ise iç Anadolu Bölgesi'ndeki kırsal ve
tsel yörelerde oturan halktan toplanan bilgiler oluşturmaktadır (11). Bu
ileri toplamak amacıyla kullanılan yöntem ise Sahada Folklor Derleme
temlerinden biri olan Oral Tradisyon tekniğidir (12).

BULGULAR VE TARTIŞMA

İç Anadolu Bölgesi'nde kullanılan halk ilaçlarındaki droglar ile Mücer-
name'de adı geçen ortak droglar ele alınarak bu drogların Osmanlıca,
kçe ve Latince adları, Familyaları, kullanılan kısımları, Mücerrebname
ç Anadolu Bölgesi'nde halen halk arasındaki kullanılışları tablo halinde
erilmiştir. Literatürde kayıtlı olmayan drogların isimleri ise tabloda ve-
lemiştir.

Tablo 1. İç Anadolu Bölgesi'nde Halk Arasında Kullanılan ve Mücerrebname'de Adı Geçen Ortak Drogların Karşılaştırılması

No. Osmanlıca Adı	Türkçe Adı	Latince Adı	Familyası	Drog Adı	Mücerrebname'de Kullanılışı	İç Anadolu Bölgesi'nde Kullanılışı
1	Afsantin	Pelin Otu	Compositae	Herba Absinthii	Müşil	Tansiyon ve ateş düşürücü, iştah açıcı, kurt düşürücü ve stma hastalığına karşı
2	Afyon Keyf'otu	Papaver somniferum	Papaveraceae	Opium	Tınyakların yapısına girer, ağrı kesici, teskin edici, kan dindirici, bağırsak ve kadın hastalıklarında	Ateş düşürücü, ağrı kesici
3	Ancura	Isırgan Otu Urtica urens Urtica dioica	Urticaceae	Herba Urticae	Sindirim kolaylaştırıcı, afrodizyak	Ağrı kesici, kum ve taş düşürücü, çibban ve yara tedavisinde, sindirim kolaylaştırıcı, şeker, hemoroid, romatizma, egzema ve kansere karşı.
4	Anason Inison	Pimpinella anisum	Umbelliferae	Fructus Anisi	İshal kesici, balgam söktürücü, afrodizyak, sindirim kolaylaştırıcı ve idrar yolu hastalıklarına karşı	Ağrı kesici, iştah açıcı, gaz söktürücü, ishal kesici, sindirim kolaylaştırıcı, astım, hemoroid ve idrar yolu hastalıklarına karşı.

5	Ark-ı sus	Meyan Kökü	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	Leguminosae	<i>Radix Liquiritiae</i>	Balgam söktürücü ve nefes darlığına karşı	Astım, bronşit ve ülser hastalıklarına karşı
6	Arpa Uni	Arpa	<i>Hordeum sativum</i> <i>Hordeum vulgare</i>	Gramineae	<i>Fructus Hordei</i>	İshal kesici ve cilt hastalıklarına karşı	Ateş, kum ve taş düşürücü, idrar ve adet söktürücü, çiban, yara ve egzema tedavisinde
7	Asel	Bal	Mel	-	Mel	Mellip	Mellip
8	Babadya	Papatya	<i>Matricaria chamomilla</i>	Compositae	<i>Flores Chamomillae vulgaris</i>	Kabızlık giderici ve lavman olarak	Solucan, kum ve taş düşürücü, ağrı kesici, idrar ve gaz söktürücü, bronşit, hemoroid ve romatizmaya karşı
9	Badem-i mukeşşer	Badem Tohumu	<i>Amygdalus communis</i>	Rosaceae	<i>Semen Amygdalae</i>	Sindirim kolaylaştırıcı, besleyici ve ilaçlarda yardımcı madde olarak	İştah açıcı, hemoroid ve şeker hastalığına karşı
10	Bakla uni	Bakla	<i>Vicia faba</i>	Leguminosae	<i>Semen Fabae</i>	Cilt hastalıklarına karşı	Uyuz hastalığına karşı
11	Bellud	Palamut	<i>Quercus</i>	Fagaceae	<i>Valonea</i>	İdrar kesici, afrodisyak ve hemoroidde karşı	İshal kesici ve saç kırana karşı
12	Benefşe	Menekşe	<i>Viola odorata</i> <i>Viola tricolor</i>	Violaceae	<i>Herba Violae tricoloris</i>	Müşhil ve balgam söktürücü	Gaz ve balgam söktürücü ve idrar yolu iltihaplarına karşı
13	Besbase	Küçük Hindistan Cevizi	<i>Myristica fragrans</i>	Myristicaceae	<i>Semen Myristicae</i>	Sindirim kolaylaştırıcı, afrodisyak, balgam söktürücü, bebeklerin karın ağrılarında	Bebeklerin karın ağrılarında
14	Bassal Bezr	Soğan	<i>Allium cepa</i>	Liliaceae	<i>Semen Allii cepae</i> <i>Bulbus Allii cepae</i>	Gaz söktürücü, ateş düşürücü, sindirim kolaylaştırıcı, afrodisyak ve idrar yolu hastalıklarına karşı	Gaz ve adet söktürücü, ağrı kesici, dolama, arpacık, egzema, çiban ve yara tedavisinde, hemoroid, bronşit ve tüberküloza karşı

15	Bezr-i cezer	Havaç Tohumu	Daucus carota	Umbelliferae	Semen Dauci carotae	Afrodizyak, ağrı kesici, ağz kokularını giderici, nefes darlığı ve idrar yolu hastalıklarına karşı	Gaz ve adet söktürücü, kan yapıcı, tenya ve çocuk düşürücü ve idrar yolu hastalıklarına karşı
16	Bezr-i fid	Turp Tohumu	Raphanus sativus	Cruciferae	Semen Raphani	Ağrı kesici, idrar söktürücü, hazmı kolaylaş- tırıcı, üşer, sarılık, şeker, bronşit ve böbrek hastalıklarına karşı	Ağrı kesici, idrar söktürücü, hazmı kolaylaş- tırıcı, üşer, sarılık, şeker, bronşit ve böbrek hastalıklarına karşı
17	Bezr-i reşa	Tere Tohumu	Lepidium sativum	Cruciferae	Semen Lepidi	Afrodizyak ve yakıların terkibine girer	Ağrı kesici, kum düşürücü, çiban ve yaraların tedavisinde ve üst solunum yolları hastalık- larında
18	Buzidan	Salep Yumrusu	Orchis Ophrys	Orchidaceae	Tuber Salep	Afrodizyak, sindirim kolaylaştırıcı, romatizma ve nefes darlığına karşı	Midevi ve üst solunum yolları hastalıklarında
19	Cevz-i rumi	Ceviz	Juglans regia	Juglandaceae	Semen Juglandis Folium Juglandis	Sindirim kolaylaştırıcı, afrodizyak ve ağrı kesici	Ağrı kesici, idrar söktürücü, kan yapıcı, hemoroid ve şeker hastalıklarına karşı
20	Çamsakızı	Çam Sakızı	Pinus	Pinaceae	Terebenthina	Organik çözücü	Organik çözücü ve iştah açıcı
21	Çörek otu	Çörek Otu	Nigella sativa	Ranunculaceae	Semen Nigellae sativae	Ağrı kesici ve afrodizyak	Ağrı kesici ve romatizmaya karşı
22	Darcini	Tarçın Kabuğu	Cinnamomum	Lauraceae	Cortex Cinnamomi	Afrodizyak, ağrı kesici ve göğüs hastalıklarına karşı	Ağrı kesici, iştah açıcı, bronşit ve şeker hastalıklarına karşı
23	Ebegümeçi	Ebegümeçi	Malva sylvestris	Malvaceae	Semen Malvae Folia Malvae	İştah açıcı, lavman	Ağrı kesici, cilt hastalıklarında, idrar yolu ve bademcik iltihaplarında, kan dindirici, kabızlık giderici, mantar ve çiban tedavisinde, hemoroid, bronşit, zatürrie ve yılanlık tedavisinde

24	Ekil-melek	Yonca	Melilotus officinalis	Leguminosae	Herba Meliloti	Lavman	Romatizmaya karşı
25	Simsim	Susam	Sesamum indicum	Pedaliaceae	Semen Sesami Oleum Sesami	Sindirim kolaylaştırıcı ve tiryakların terkbine girer	Şeker ve astıma karşı
26	Fındık	Fındık	Corylus	Betulaceae	Fructus Coryli	Afrodizyak	İştah acısı, kan yapıcı ve üser tedavisinde
27	Füfül-ü esved	Karabiber	Piper nigrum	Piperaceae	Fructus Piperis nigri	Sindirim kolaylaştırıcı ve yakuların terkbine girer	Ağrı kesici, gaz söktürücü, iştah açıcı, hemoroid, romatizma ve egzemaya karşı
28	Gül suyu	Gül Suyu	Rosa	Rosaceae	Aqua Rosae	Sıvay ve koku verici	Sıvay
29	Habbül-gar	Defne	Laurus nobilis	Lauraceae	Fructus Lauri	Romatizmaya karşı ve tiryakların terkbine girer	Kurt ve solucan düşürücü, romatizma ve egzemaya karşı
30	Habb-ı Sefercel	Ayva-Çekirdeği	Cydonia vulgaris	Rosaceae	Folia Lauri	Ağrı kesici ve balgam söktürücü	Ağrı kesici ve bronşite karşı
31	Harnub	Keçi Boynuzu	Ceratonia siliqua	Leguminosae	Fructus Ceratoniae	İshal kesici	İshal kesici ve bronşite karşı
32	Hatmi	Hatmi	Althaea officinalis	Malvaceae	Semen Althaeae	Kırıklarda, cilt hastalıklarında ve yakuların terkbinde	Göz, bademcik ve diş eti iltihaplarında, cilt bozukluklarında, yılan sokmalarında ve balgam söktürücü
33	Hayu farikon	Sarı Kantaron	Hypericum perforatum	Guttiferae	Herba Hyperici	Ağrı kesici, yaraların tedavisinde, romatizma ve kadın hastalıklarında	Hazmı kolaylaştırıcı, kan yapıcı, ağrı kesici, sıtma ve üsere karşı
34	Kabak tohumu	Kabak	Cucurbita	Cucurbitaceae	Semen Cucurbitae	Yakuların terkbinde ve cilt hastalıklarında	Tenya düşürücü, hemoroid, kabakulak, üser ve kusuruk tedavisinde
35	Kâfür	Çekirdeği Kâfür	Cinnamomum camphora	Lauraceae	Camphora	Kan dindirici ve şeker hastalığına karşı	Ağrı kesici, kan dindirici, zatürrie, romatizma ve gripal hastalıklara karşı

36	Haşhaş	Haşhaş	Papaver somniferum	Papaveraceae	Fructus Papaveris imimaturi	Sindirim kolaylaştırıcı, kan dindirici, ağrı kesici, balgam söktürücü ve göğüs hasta- lıklarına karşı	Ağrı kesici, göğüs yumuşatıcı, öksürük kesici ve hemoroid tedavisinde
37	Karanfil	Karanfil	Eugenia caryophyllata	Myrtaceae	Caryophyllus	Tıyıkların terkbine girer, sindirim kolaylaştırıcı, teskin edici, nefes darlığı ve idrar yolu hastalıklarında	Ağrı kesici, ateş düşürücü ve saçları kuvvet- lendirici
38	Karpuz	Karpuz	Citrullus vulgaris	Cucurbitaceae	-	Müşhil ve idrar söktürücü	İdrar söktürücü, tenya düşürücü ve astıma karşı
39	Kasini	Hindiba	Cichorium intybus	Compositae	Herba Cichorii intybi	Müşhil, ağrı kesici	Kan yapıcı, idrar söktürücü, midevi, çıban ve yaraların tedavisinde, egzemada ve zehirli böcek sokmalarında
40	Kemun	Kimyon	Carum carvi	Umbelliferae	Fructus Carvi	Midevi, müşhil ve ishal kesici	Tansiyon düşürücü, iştah açıcı, hazmı kolay- laştırıcı, midevi ve zehirli böcek sokmalarında
41	Kendir	Kendir Kenevir	Cannabis sativa	Cannabaceae	Fructus Cannabis	Ağrı kesici, sindirim kolaylaştırıcı, afrodizyak, yaraların tedavisinde, basur ve idrar yolu hastalıklarında	Kum ve taş düşürücü, çıban ve yara tedavi- lerinde
42	Kerfıs	Kereviz	Apium graveolens	Umbelliferae	Semen Apii graveolentis	Tıyıkların terkbine girer, sindirim kolaylaştırıcı, afrodizyak, taş düşürücü, ishal kesici, roma- tizma, idrar yolu hastalıklarında	İdrar ve adet söktürücü, kum ve taş düşürücü, cilt bozukluklarında ve dalaak hastalığına karşı
43	Kınna	Kına	Lawsonia inermis	Lythraceae	Folia Apii graveolentis Folia Lawsoniae	Tıyıkların terkbine girer, ağrı kesici ve parkinson hastalığına karşı	Ağrı kesici, ateş düşürücü, göz nezlesi, manitar, uyuz, yanık, dolama, egzema, nasır, romatizma, kellik ve seçkırana karşı
44	Kıssa el-hımer	Eşek Hıyarı Acı Dölek	Ecbalium elaterium	Cucurbitaceae	Fructus Ecbalii	Bel soğukluğuna karşı	Hemoroid, sarılık, romatizma, kellik ve saç- kıran tedavisinde

45	Kırtan	Keten	Linum usitatissimum	Linaceae	Semen Lini	Yakların terkbine girer ve cilt hastalıklarında	Ağrı kesici, iştah açıcı, kabızlığa karşı, çıban ve yaraların tedavisinde, kabakulak, romatizma, hemoroid, dolama, ülser, bronşit ve idrar yolu hastalıklarına karşı
46	Küzbere	Kışniş	Coriandrum sativum	Umbelliferae	Fructus Coriandri	Sindirim kolaylaştırıcı, ateş düşürücü, balgam söktürücü, ağrı kesici	Ağrı kesici, kan yapıcı, gaz söktürücü, tüberküloz, bronşit ve idrar yolu itihaplarına karşı
47	Limon	Limon	Citrus medica	Rutaceae	Fructus Citri	Cilt hastalıklarına karşı	Kan dindirici, ağrı ve ishal kesici, ateş ve kurt düşürücü, sakınleştirici, gaz ve idrar söktürücü, üst solunum yolu hastalıkları, astım, romatizma, sarılık, sıtma, nasır, uçuk ve cilt hastalıklarında.
48	Mastaki	Damla Sakızı	Pistacia Lentiscus var. Chia	Anacardiaceae	Mastix	Sindirim kolaylaştırıcı, afrodizyak, idrar yolu hastalıklarında ve yaralarda	Tenya düşürücü, çıban ve ülser tedavisinde
49	Mazu	Mazi	Quercus infectoria	Fagaceae	Gallae, Quercinae	İdrar ve ağrı kesici	Kan dindirici, ishal ve ağrı kesici, hemoroid tedavisinde
50	MercümeK	Mercimek	Lens esculenta	Leguminosae	-	İshal kesici ve aft tedavisinde	Kan yapıcı, çıban ve yaaların tedavisinde
51	Nana	Nane	Mentha	Labiatae	Herba Menthae	Sindirim kolaylaştırıcı, antitemetik ve cilt hastalıklarının tedavisinde	Tenya ve solucan düşürücü, sakınleştirici, kan yapıcı, karın ağrısı, mide üşütmesi ve gripal hastalıklara karşı
52	Nişa	Nişasta	Amylum	-	Amylum	Dolgu maddesi, balgam söktürücü	Dolgu maddesi, ishal kesici, balam söktürücü ve üst solunum yolu hastalıklarında
53	Nohud	Nohut	Cicer arietinum	Fabaceae	-	Ağrı kesici, cilt hastalıkları ve yanıklarda	Tenya düşürücü
54	Nuşadur	Nişadır	Amonii cloridum	-	-	Çıbanların tedavisinde	Cilt hastalıklarında, kellik ve saçkrına karşı
55	Rashat, Şebb-i Yemani zac	Göztaşı	Cupri sulphas	-	-	Kan dindirici, uyuzla karşı ve yakların terkbine girer	Uyuz, çıban ve yaraların tedavisinde

56	Razyane	Rezene	Foeniculum vulgare Umbelliferae	Fructus Foeniculi	Sindirimi kolaylaştırıcı ve afrodizyak	Ağrı kesici, sindirim kolaylaştırıcı ve romatizmaya karşı
57	Sabır	Sarısabır	Aloe	Aloe	Müşhil ve tiryakların terkbine girer	Tenya düşürücü, kabızlık, egzema, hemoroid, saçkıran, çiban ve yaralara karşı
58	Sarımsak	Sarımsak	Allium sativum	Bulbus Allii sativi	Sindirim kolaylaştırıcı	Ateş ve tansiyon düşürücü, ağrı ve ishal kesici, sindirim kolaylaştırıcı, hemoroid, kabakulak, kanser, bronşit, tüberküloz, romatizmaya karşı, uyuz, arpacık, nasır, dolama, siğili, zehirlenme, kellik, ve saçkıran tedavisinde
59	Sarı zırnık	Zırnık	Sodium sulphur	-	Kan dindirici, uyuz ve yaraların tedavisinde	Kellik ve saçkıran tedavisinde
60	Sınameki	Sınameki	Cassia	Folia Sennae	Müşhil, balgam söktürücü ve uyuz tedavisinde	Müşhil ve egzema tedavisinde
61	Sirke	Sirke	Acetum	Acetum	Sıvağ	Sıvağ
62	Sumak	Sumak	Rhus coriaria	Folia Rhois coriariae	Diş hastalıklarına karşı ve ishal kesici olarak	Hazımı kolaylaştırıcı, ishal kesici ve şeker hastalığına karşı
63	Şahtere	Şahtere	Fumaria officinalis	Herba Fumariae	Sakinleştirici	Tansiyon düşürücü, sarılık, egzema, allerji ve uyuz tedavilerinde
64	Şeftali yeriği	Şeftali	Prunus persica	-	Solucan düşürücü	İshal kesici
65	Şem-i Musaffa	Balmumu	Cera Flava	Cera Flava	Emoliyen, kıvam verici	Emoliyen, kıvam verici
66	Şıblağ	Şap	Alumen	Alumen	Uyuz, diş ve göz hastalıkları tedavilerinde	İshal kesici, yanık, çiban ve yaralara karşı, diş ve göz hastalıklarının tedavilerinde
67	Badem Yağı	Badem Yağı	Prunus amygdalus	Oleum Amygdalae	Sıvağ	Ağrı kesici, kum ve taş düşürücü, kabızlık giderici, hemoroid, çiban ve yaraların tedavisinde

68	Tin-i ameni	Kilermeni	Bolus Alba	-	-	Dolgu maddesi, kusmayı önleyici	Gaz söktürücü, ağrı kesici, romatizma, kelik ve saçkırana karşı
69	Tohmu kan	Semizotu	Portulacca oleracea	Portulaccaceae	Herba Portulaccae	Ağrı kesici, ateş düşürücü	Ağrı kesici, kabızlık giderici ve idrar yolu hastalıklarında
70	Turnus	Acı Bakla	Lupinus albus	Leguminasae	Semen Lupini	Kurt düşürücü	Hemoroid ve şeker hastalığına karşı
71	Tuz	Tuz	Natrii chloridum	-	-	Yardımcı madde, serileştirici	Yardımcı madde, serileştirici olarak kullanılır
72	Yumurta	Yumurta	Ovum	-	Ovum	Emülgatör, besleyici	Emülgatör, besleyici ve etken madde olarak
73	Yüzerlik	Üzerlik	Peganum harmala	Zygophyllaceae	Cortex Harmalae	Hemoroide karşı	Hemoroid, romatizma, egzema ve ülser tedavisinde
74	Zencebil	Zencefil	Zingiber officinale	Zingiberaceae	Rhizoma Zingiberis	Sindirim kolaylaştırıcı, afrodizyak, müshil yapıcı, idrar yolu, sinir ve damar hastalıkları tedavisinde	Sindirim kolaylaştırıcı, iştah açıcı, üst solunum yolu hastalıklarında ve ülserle karşı
75	Zeyt yağı	Zeytinyağı	Olea europea	Oleaceae	Oleum Olivae	Sıvağ	Sıvağ, kurt ve solucan düşürücü, hemoroid, dolama, yanık, ülser, uyuz, bronşit, romatizma, sarılık, kabakulak ve yaraların tedavilerinde

Bu araştırmada, 15. yuzyılda yazılmış Mucerebname'deki ilaç formu- lasyonları ile gunumuz İç Anadolu Bølgesi'nde kullanılmakta olan halk ilaç- larının formu-lasyonları karşılaştırılarak tek tek incelenmiştir. Buna gøre Mucerebname'de yer alan drogların bir bølümünün, o dønemlerde çok kul- lanılan polifarmasi metodu ile hazırlanmış formu-lasyonlar olduğu gøzlen- miştir. Bu formu-lasyonlara en gøzel ørnekler tiryaklardır. İç Anadolu Bølgesi'nde halen kullanılmakta olan formu-lasyonlara baktığımızda da drog sayısının çok azalmasına rağmen aynı øzelliđi taşıdığı gørølmekte- dir.

Ayrıca Mucerebname'de ve İç Anadolu Bølgesi'nde kullanılan halk ilaçlarında 75 droğun aynı isimle ilaç formu-lasyonlarında yer aldığı sap- tanmıştır.

Bu droglardan:

66 tanesi bitkisel kaynaklı (%88)

6 tanesi madensel kaynaklı (%8)

3 tanesi hayvansal kaynaklı (% 4) dır.

Bu 75 droğdan 47 (% 62.6) tanesinin aynı hastalıkların tedavisinde, 19 (%25.3) nun farklı amaçla, 9 (% 12) tanesinin ise ilaç formu-lasyonunda yardımcı madde olarak kullanıldığı saptanmıştır. Aynı hastalıkların teda- visinde kullanılan 47 droğdan 30 tanesinin literatürde kayıtlı etkilerine uy- gun olarak kullanıldığı, diğerlerinin ise bu uygunluğu gøstermediđi ortaya konmuştur.

Araştırma ve gøzlemler gøstermiřtir ki yaygın bir uygulama alanı olan bu halk ilaçlarının yaşamasında en bøyük etken, halkın çoğunlukla kırsal alanda ve kapalı ekonomi içinde yaşaması olmuştur.

Halkın kullandığı ve çođu zaman yarar gørdøđü bu ilaçların bazıları üzerinde araştırmalar yapılmış, kimyasal yapıları ve etkileri saptanmıştır. Bugün bu drogların bazıları etken madde elde edilmesinde, bazıları ise sa- nayide kullanılmaktadır.

Sonuç olarak gunümüzden altıyüz yıl ønce kullanılan ilaçların, dene- me-yanılma ve søzel aktarım yollarıyla yaşamalarını sũrdürdøđü ve halen halk arasında kullanıldığı gørølmektedir.

YNAKLAR

Mücerrebname: Süleymaniye Genel Kütüphanesi; Fatih Küt: 3619, No: 3546/3, Ayasofya Küt.No: 3729, No: 3720, Şehit Ali Paşa Küt. No: 2097/1, No: 2103/1, Hamidiye Küt. No: 1034/2.

Süveren, K. (1987) Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1465)'nun Mücerrebname Eserinin Tıp ve Bilim Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Yük. Lis. Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi.

Bayat, A. H. (1988) Amasyalı Sabuncuoğlu Şerefeddin (788 H/1386-873 H/1468 den sonra) Bibliyografyası, Tıp Tarihi Araştırmaları, 2, 92-101.

Akrabadin, Fatih Küt. No: 3536, Kılıç Ali Paşa Küt. No: 716/1.

Cerrahiye tül' Haniye, Paris Bibliotheque Nationale Salle de Manuscript. Suppl. Turc: 693, S: 332.

Uzel, I., Tawas, M.A., Johnson, J. S. (1987) Sherefeden Sabuncuoğlu a Dental Surgeon of the Fifteenth Century and his Interpretation of Abulcasis' Notes on Oral Surgery, Hamdard Medicus, Vol. XXX, 4, 3-20.

Ünver, S. (1939) Cerrahiyei İlhaniye, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü No: 12, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul.

Şar, S. (1987) İç Anadolu Bölgesi'nde Kullanılan Halk İlaçları (Göğüs Yumuşatıcı ve Öksürük Kesici Olarak Kullanılanlar), III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Sayf: 371-380, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 86, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 23, Başbakanlık Basımevi.

Asil, E. (1989) Halk Hekimliği ve Eczacılığı Araştırmalarında Metodoloji, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Sayf: 33-38, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer ve Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Boratav, P.N. (1973) 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Şar, S. (1982) İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçlarının Eczacılık Tarihi ve Farmakognozisi Açısından İncelenmesi, Dr.Tezi, Ankara Üniversitesi.

Goldstein, K. S. (1977) Sahada Folklor Derleme Metodları (Çev: A. E. Uysal), Başbakanlık Basımevi, Ankara.